

**OSMANLI DEVLETİ'NDE BAZI KAMU GÖREVLİLERİNİN
HAPİSLE CEZALANDIRILMALARINA İLİŞKİN İLK BİLGİLER
(1300-1453)**

Necdet ÖZTÜRK*

ÖZET

Osmanlı padişahlarının, hapisle cezalandırdıkları kamu görevlilerine ilişkin kayıtlara geçen ilk olay, Yıldırım Bayezid devrinde (1389-1402) vuku bulmuştur. Türkçe kroniklere yansıyan bilgilere göre, Osmanlılar'ın ilk 153 yıllık tarihlerinde, hapsedilen kamu görevlileri "kadı", "bey" ya da "vezir" unvanını taşıyan kişilerdir. Görevini suiistimal eden, lâyıkiyle yapmayan, el altından düşmanla iş birliği yapan ya da padişah buyruğuna uymayanlar hapsedilmişlerdir.

ABSTRACT

(The First Facts About The Government Staff Which Were Sentenced To Being Imprisoned In Ottoman Empire (1300-1453))

The first event about an Ottoman emperor imprisoning a government staff happened at Yıldırım Bayezid's time (1389-1402). According to the facts which take part in Turkish chronics, the government staff which were imprisoned in first 153 years of Ottoman Empire were titled as "kadhi", "chief" or "chieftain". Staff who used their powers for bad intentions, couldn't do their job good enough, don't obey sultan's orders and worked secretly with the emperor were imprisoned.

Osmanlı ülkesinde, kamu görevlilerinin hapisle cezalandırılmalarına ilişkin kayıtlara geçen ilk olay, Yıldırım Bayezid devrinde (1389-1402), 1393/94 yılında vuku bulmuştur. Devletin kuruluşundan doksan üç yıl sonra meydana gelen bu olayda, hapsedilenlerin hepsi de idarî ve adlî görevleri olan yirmi kadar kadıdır. Her biri birer kamu görevlisi olan, ancak kanunsuz ve usulsüz uygulamalarda bulunan kadıların ekserisi taşra teşkilâtında görevlidir. Görev ve yetkisini kötüye kullanan, halktan rüşvet alan, adları fesat işlere karışan ve fetva yolunu kendi çıkarları için kullanan kadıların bu tür hareketleri Yıldırım Bayezid'in kulağına gider. Padişah kadıların teftiş ettirir. Bayezid, Çandarlı Hayreddin Paşa'nın oğlu veziriâzam Ali Paşa'ya, adı kötüye çıkmış bütün kadıların toplanarak Yenişehir'de bir evde hapsedilmelerini ve sonra da bu evin ateşe verilmesini emreder. Paşa, Yıldırım Bayezid'in verdiği bir karardan geri adım atmayacağını en iyi bilenlerdendir. Bayezid, kanunların uygulayıcısı olan yöneticilerin, halkı incitmemeleri ve kimseye haksız bir işlem yapmamaları için gereken titizliği gösteren bir padişahtı. Onun bu özelliğinden bütün kaynaklar övgüyle söz ederler. Padişahın kesin talimatı ve kararlılığı karşısında Ali Paşa, önce telâşa ve endişeye kapılır ise de, olayın çözümü için derhal harekete geçmeyi de ihmal etmez.

Nihayet kadıların padişahın hışmından kurtarmak için Ali Paşa bir çıkış yolu bulur; padişahın değer verdiği bir nedimini (mashara Habeşî Arap), ara bulucu olarak devreye sokar. Bu kişi, padişahın huzuruna çıkar, fakat konuyu bir türlü açamaz. Nediminin kendisine bir şeyler söylemek istediğini, ancak bir türlü söyleyemediğini gören padişah ondan rahat olmasını, düşündüklerini kendisine aktarmasını ister. Bayezid'le nedimi arasında, aşağıdaki metinde de görüleceği gibi, uzun bir konuşma geçer. Daha sonra veziriâzam Ali Paşa huzura çağrılır. Ali Paşa, kadıların ücretlerinin azlığı dolayısıyla rüşvet aldıklarını, ücretlerinin artırılması durumunda rüşvet almayacakları konusunda padişahı ikna eder. Kadılar açısından oldukça kritik olan bu durum görüşmeler yoluyla çözülür ve kadıların hayatı bağışlanarak serbest bırakılırlar. Bu tür bir olayın tekrar yaşanmaması için kadıların, baktıkları miras davalarından % 20, yazdıkları "şer'î mektup"tan, yani mahkemece verilen "hüccet"ten iki akça harç alınması kararlaştırılır. Osmanlılar'da her yazılan şer'î mektuptan iki akça alınması bu olayla başlamıştır.

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Kadınların hapsi ile ilgili ilk ve en geniş bilgiyi, tarihçi Oruç Bey (ö. 1502'den sonra) vermektedir:

"Çün kim Ali Paşa istiklâlî vezîr oldu. Bir sözi iki olmazdı. Anun zamânında ulemâlar ve dânişmendler çok oldılar. Âl-i Osmân bir sulb kavm idi. Kara Rüstem ve dânişmendler kendü nefislerine uyanlar geldiler. Dürlü dürlü fetvâya ve hîleye başladılar. Takvâyı götürdiler, fetvâyı kodılar. Vilâyetlerde eski akçaya satu bazar itmeyeler. Dürlü dürlü ihdâs işler itdiler. Akça kesüp yasaklar itdiler. Eski akça yürümeye ve dahı eski akça gayrı gayrı vilâyetlere gitmeye. Ve vezîri Ali Paşa zevvâk kişi idi. Halkun dahı ekseri zevvâk oldılar. Taşradan kadınların dahı fesâdı ziyâde oldu. Dürlü dürlü işler ider oldılar. Kadınlar dahı rüşvetle âlemi toldurdılar. Kadınların bu fesâdlarını Yıldırım Bâyezîd Han işitdi kim kadınlar dürlü dürlü fesâd işler ider oldılar. Çün pâdişâh dahı bu hâllerine muttali' oldu. Yıldırım Han bir hışm-nâk, tîz nefeslü kimse idi. Hışm idüp hükm itdi kim, ne kadar kadınlar var ise hep getürdi. Yirmiden ziyâde kadınları hükm idüp Yeni-şehr'de bir eve koydılar habs itdiler. Sonra girü hükm itdi kim, ne kadar kadı var ise habs olunmuş. Ol habs olunan kadınları evi ile bile oda urun yakun didi. Cebrî hükm itdi. Vezîri Ali Paşa âciz kaldı. Pâdişâha [23^b] söz söylemege mecâli kalmadı. Zîrâ kim, bilürdi pâdişâhı ki gazabı oldukda kimesne söz söylemezdi. Paşaları dahı âciz kaldılar. Kadınları kurtarmaga çâre bulamadılar.

Meger pâdişâhun bir mashara Habeşî zengî Arab nedîmi vardı. Gâyet makbûl nedîmlerden idi. Ali Paşa ol mashara Habeşî Arab'a haber gönderdi getürdi. Eyitdi: "Bre Arab! Eger kadınları kurtarursan pâdişâh hışmından, sana ne dîrsen vîreyim in'âm ideyim" didi. Mashara Arab hemândem turdı vardı kadınları kurtarmaga. Arab vardı, bir çevük fiston giydi, bir çevük babuc giydi. Big-vâr sürdi, pâdişâhun sohbetine geldi. Yıldırım Bâyezîd Han gâyet germ iken Arab, pâdişâhun huzûrına gelüp karşusunda turdı. Pâdişâh eyitdi: "Bre Arab! Bugün gâyet çevük çıkdun, big-vâr, maksûdun nedür? didi. Arab eyitdi: "Bugün sultânımdan bir nesne dilek iderin. Ve illâ pâdişâhdan ben korkarım"

¹ Bu konuda ayrıca bk. Şükrullah, *Behcetü't-tevârih*, nşr. Ç. N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri*, İstanbul 1949, I, 57; Aşık Paşazade, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Âlî Bey, İstanbul 1332, s. 71 vd. ; Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihân-nümâ*, yay. F. R. Unat-M. A. Köymen, Ankara 1987², I, 396-399; *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, haz. N. Öztürk, İstanbul 2000, s. 39-40. Kadınların hapsi olayını ayrıntılı şekilde ele alan Hoca Sadeddin (*Tacü't-tevârih*, İstanbul 1279, I, 138-140), XV. yüzyıl tarihçileri gibi, başta rüşvet olmak üzere, bütün olumsuzluklardan veziriâzam Ali Paşa'yı sorumlu tutar ve hapsedilen kadınların sayısını seksen olarak gösterir. Ali Paşa, Yıldırım'ın verdiği cezadan kadınları kurtardığı takdirde, Habeşî Arab'a yirmi bin akçe vereceğini vadeder. Sonuçta mahpus kadınlar suçları ölçüsünde cezalandırıldıktan ve etikleri edepsizlik derecesinde azarlandıktan sonra serbest bırakılırlar.

didi. Pâdişâh eyitdi: "Bre Arab! Korkma. Benden ne dîlersen dile makbûldür" didi. Mashara Arab eyitdi: "Sultânım, senden dilegüm budur kim, beni elçilik ile İstanbul'a gönderesin". Pâdişâh eyitdi: "Bre Arab! İstanbul'da neylersin?" Arab eyitdi: "Sultânım! İstanbul tekürinden bir kaç keşîşler dileyelüm." Pâdişâh eyitdi: Bre Arab! Bu keşîşleri neylersin? Arab eyitdi: "Sultânım, bundağı kadınları hep kıralum. Bu keşîşler kadılık eylesünler" didi. Pâdişâh eyitdi: "Bre Arab! Bu keşîşler kadılık idince kendü kullarım kadılık idsene" didi. Arab eyitdi: "Sultânım, bu keşîşler okumuşlardır. Bu kullar okumuş degüllerdür. Bu keşîşler çok okumuşlar, bunca yıllar zahmet çekmişlerdür" [24^a] didi. Yıldırım Han eyitdi: "Bre Arab! Şimdi bu kadınlar dahı okumuşlar mıdır? Arab eyitdi: "Sultânım, okumayan kadı mı olur" didi. Yıldırım Han eyitdi: Ya bre Arab! Nice idelüm didi. Arab eyitdi: "Sultânım, ol işi paşalar bilür" didi. Yıldırım Han Ali Paşa'yı kığırdı. Eyitdi: "Ali, bu kadınlar şimdi okumuşlar mıdır?" didi. Ali Paşa eyitdi: "Sultânım, okumaduk kişi kadı mı olur" didi. Yıldırım Han eyitdi: "Ya okumuşlardır. Niçün yaramazlıklar iderler, okuduklarını dutmazlar." Ali Paşa eyitdi: "Sultânım, bunların düşelikleri azdur, cihetleri yokdur" didi. Yıldırım Han eyitdi: "Bunlara bir cihet bulvir" didi. Ali Paşa vardı, mîrâs itmekde bin akçada yirmi akça resm kodı. Ve girü şer'î mektûb da yazılsa her mektûbda iki akça resm kodı. Her şer'î mektûbda iki akça resm almak ol zamândan berü kaldı. Bu resmi Ali Paşa kodı. Bu halkun dilinde vardur kim Ali Paşa tarhı iki akça didükleri bundan kaldı²." (Oruç Tarihi, Paris Milli Ktp. nr. 1047'deki nüsha)

Osmanlı devleti tarihinde kayıtlara geçen bazı hapis olaylarında, hapsedilen kamu görevlilerinin adları açıkça belirtilmeyerek, genel bir ifade kullanılmıştır. Bu tür hapis olayının ilk örneği, 1402 Ankara savaşı sonrasında görülür. Bilindiği gibi, Yıldırım Bayezid'in oğullarından Emir Süleyman Rumeli'ye geçerek Edirne'de padişahlığını ilân eder. Bir süre sonra taht iddiacılarından kardeşi Musa Çelebi de Rumeli'ye geçerek Emir Süleyman'la mücadeleye girişir ve sonuçta Süleyman'ı bertaraf eder (1411). Musa Çelebi, kendi iktidarını güçlendirmek ve daha serbest hareket edebilmek için, Emir Süleyman dönemindeki Rumeli'nin nüfuzlu beylerini bir bir ortadan kaldırır ya da hapseder. Eski Osmanlı rivayetine göre iktidardaki padişah, hangi beyden şüphe ediyor ya da kendine engel görüyorsa onu, yetkisiz ve etkisiz bir konuma getiriyordu. Bu, Rumeli'de eskiden beri uygulanagelen bir durumdur.

² *Oruç Bey Tarihi*, Paris nüshası. Oruç Bey'in bu tarih eserinin, Paris Milli Kütüphanesi No. 1047'de bulunan yazması tarafımızdan yayıma hazırlanmaktadır.

"Çün Musa Çelebi kulların ilerü çekdi, Rum beğlerin mansıbdan düşürdi. Gördi kim karındaşından nice döndiler hâyin oldılar, bildi kim kendüsüne dahi hâyin olurlar. Zîrâ kim Rum-ili'nün evvelden âhire âdetleridür. Ve kangı beğde kim şübhesi var idi kim, kasd itdi kim cümlesin helâk ide ve kimini dahi habs ide." (Osmanlı Kroniği, Öztürk, 2000, s. 59)

Osmanlı tarihinde, tespit edilebildiği kadarıyla, resmî görevlinin adı verilmek suretiyle gerçekleşen ikinci hapis olayı, Çelebi Mehmed henüz saltanata geçmeden önce, 1411/1412'de yaşanmıştır. İlk önce Anadolu'daki egemenliğini sağlamlaştıran Çelebi Mehmed daha sonra Rumeli'ye geçerek kardeşi Musa Çelebi ile mücadeleye girer. Bu arada, İzmiroğlu Cüneyd Bey'in Aydın ve Saruhan beylikleri üzerine sefer düzenlediği haberi gelir. Cüneyd'e karşı yapılacak sefere Ankara (Engüri) beyi Yakup Bey'in de askerleriyle katılması istenir. Yakup Bey, kendisinin yokluğunda Karamanoğlu'nun, yönetimi altındaki yerlere tecavüz edebileceği ihtimalini ileri sürerek söz konusu sefere katılmaz. Çelebi Mehmed, Yakup Bey'in, tamamen varsayımlara dayanan mazeretini ikna edici bulmaz. Daha şimdiden, kendisinin içinde yer aldığı kardeşler arasındaki saltanat kavgasının galibi olarak gören geleceğin padişahı Çelebi Mehmed, Yakup Bey'in bu davranışını padişah emrine itaatsizlik olarak algılar. O, Yakup Bey'i hapsedmeyi hatta öldürmeyi düşünür; vezirleri ise Yakup Bey'in şimdilik sadece hapsedilmesi ile yetinilmesini tavsiye ederler. Her ne kadar Yakup Bey suçsuz olduğunu, sefer davetine uymamasının kötü bir niyet taşıdığı anlamında algılanmamasını vurgulamaya çalışır ise de, bunun hiçbir yararı olmaz. Yakup Bey, padişahın emri üzerine, bu yüzyılda siyasî nitelikli suç işlemiş ya da işlemesi muhtemel kişilerin hapsedildiği yerlerin ilk sıralarında yer alan Tokat'taki Bedevi Çardak'ta hapsedilir.

Tarihçi Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihânnüma* (Unat-Köymen, 1987², II, 496-501) adlı eserinde bu konuda şunları yazar:

"... her tarafun askeri cemî' yaraklarıyla müretteb ve mükemmel ve müsellah geldiler. Hemân Engüri askeriyile Ya'küb Beg gelmedi. Ol dahi şöyle özr itmiş ki: "Bizüm yerimüz ucdur, Karaman'un agzıdur, gidildiği takdîrce Karamanlu gelüp ili memleketi gâret idüp harâb ider" dimiş. Sultân bunı işidüp birez sâkin oldı. Ammâ kalbinde tamâm adâvet itdi... Sultân dahi İzmir'deyken, Engüri begi Ya'küb Beg gelüp sultânun elin öpüp, asker halkıyla bile gelmedüğine sultân gâyet incinüp, andan hıyânet anlayup, Ya'küb Beg'i tutup habs idüp veyâ öldürüp oda atmak istedi. Vezîrler bu ikiden birin maslahat

görmediler. Eyitdiler ki: "Şimdi bunu habs idesin. Engüri kal'ası haylice kal'adur. Anda bir bahâdur yigit oğlu oturuyorur. Ve ikinci bu ki, Karaman agzıdur. Mebâdâ hisâr bir sûretle elden çıka" didükleri eelden bu kazıyye te'hîr olundu. Andan sultân yine Burusa'dan kalkup Engüri'ye müteveccih oldı. Anda varıcak Ya'küb Beg'i bir gün sultân kendü halvetine okıyup, ol giçen mâcerâyı ana diyüp, elbetde senün helâkün lâzımdur diyicek, Ya'küb dahi sultânun hıuşmın görüp, fermân sultânundur, eger ben bî-günâhun kanına girürse, hükm pâdişâhundur. Zîrâ, ben kul, ihlâsla sultâna muhabbet itdigümden gayrı günâhum bilmezem. Eger pâdişâha bir vechile hıyânetüm ola, Hudâ'nun inâyetinden mahrûm olayın diyüp turup, elin ardına çevürüp turdı. Andan Balta-oghı'na buyurdı ki: "Tiz tur, bunun elin ayagın demürleyüp Tokat'a gönder ki anda habs itsünler" didi. Balta-oghı dahi Ya'küb Beg'i kayd ü bendile gönderdi. Tokat'a iledüp, Bedevî Çardak'da habs itdiler. Bu vâkı'a Ya'küb Beg'e hicretün sekiz yüz on dördüncü yılında vâkı' oldı." (Kırş. Rûhi Târîhi, Yücel-Cengiz, 1992, s. 429 vd.)

1402 Ankara savaşından sonra "fetret devri" (1402-1413) diye bilinen dönemde, daha önce işaret edildiği gibi, ülke yönetiminde çok başlılık hüküm sürmüş ve Yıldırım Bayezid'in şehzadeleri, Osmanlı ülkesinin Anadolu ve Rumeli yakasında saltanatı ele geçirmek için kıyasıya bir mücadeleye girişmişlerdi. Rumeli'nin tanınmış uc beylerinden Mihaloğlu Mehmed Bey, Musa Çelebi'nin Rumeli'de hüküm sürdüğü sırada onun hizmetinde idi. Mihaloğlu, Çelebi Mehmed ile Musa Celebi arasındaki saltanat kavgasında Mehmed Çelebi'nin saflarına geçmişti. Çelebi Mehmed, kardeşi Mustafa Çelebi Rumeli'de ortaya çıkınca (1416), Mustafa'yı destekleyeceği düşüncesiyle, Mihaloğlu'nu tutuklayarak Tokat'ta Bedevi Çardak'ta hapsedti³.

"Biz girü geldük bu tarafdân Mihâl Aga Beg'i dutdılar, habs idüp Tokat'da Bedevî Çardağ'a gönderdiler." (Oruç Tarihi, Paris yazması, 32^b; kırş. Osmanlı Kroniği, Öztürk, 2000, s. 62)

"Mihal-oğlını dahi Tokad'a Bedevî Çardağ'a gönderdiler, Sultân Mehmed ayda bin akça ulûfe itdi." (Âşık Paşazâde Tarihi, Âlî Bey, 1332, s. 84)

Altı yıl kadar hapis yattığı anlaşılan Mihaloğlu Mehmed Bey, Sultan II. Murad'ın amcası Mustafa Çelebi'nin Rumeli'de taht iddiasıyla

³ Fazla bilgi için bk. Âşık Paşazade, s. 84; Neşri (II, 558-561); *Oruç Bey Tarihi*, Paris nüshası, 32^b; *Öztürk Anonimi*, s. 62 vd.; Yusuf b. Abdullâh, *Târîh-i Âl-i Osmân*, haz. E. Sevinçli, İzmir 1997, s. 108-109; Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. N. Öztürk, İstanbul 1991, b. 2551-2554.

ortaya çıkması üzerine hapisten çıkarılmıştır. Mihaloğlu, daha sonra amca-yeğen arasında vuku bulan Ulubat savaşını (1422) padişah kuvvetlerinin kazanmasında önemli rol oynamıştır. Savaşın şiddetle devam ettiği bir sırada Mihaloğlu, Mustafa Çelebi saflarında döğüşen Rumelili eski silâh arkadaşlarının padişah ordusunun saflarına geçmelerini sağlamıştır. (Bunun için bk. *Oruç Tarihi*, Paris nüshası, 37^b; *Osmanlı Kroniği*, Öztürk, 2000, s. 68 vd.; *Neşrî Tarihi*, Unat-Köymen, II, 558-561); Yusuf b. Abdullah, *Târîh-i âl-i Osmân*, Sevinçli, 1997, s. 108-109)⁴

Osmanlı devletinde düşmanla el altından iş birliği yaptığı düşünülen ya da uyguladığı yanlış savaş taktiği yüzünden ordunun yenilgiye uğramasına ya da zayıf vermesine neden olan bazı "uc beyleri" de padişah emriyle hapsedilmişlerdir. Nitekim, İzlâdi-derbendi savaşında (1443) Osmanlı ordusunun düşman tarafından pusuya düşürülmesinden sorumlu tutulan Paşa Yiğit oğlu Turahan Bey (ya da Türk Turahan) Sultan II. Murad (1421-1451) tarafından hapsedilmiştir. Kaynaklar Turahan Bey'in hapis nedenini farklı gösterirler⁵.

"Murad Han... Durahan (Turhan) begi dutup Tokat hisârına verübilden... berü..." (*Tarihî Takvimler*, Turan, 1984², s. 31)

"Pâdişâh-i 'âlem-penâh hazretleri bir gün dîvân edüb fakîr ve zu'afânın mesâlihini görürken Turahan Beğ'e gözü tüş oldu ve ol saat Balta-oğlu'na fermân eyledi kim, Turahan'ı tutub divânıma getür deyü buyurdukda, Kapıcı-başî dahi Turahan Beğ'i tutub Pâdişâh emri ile habs eyledi.... Turahan'ı götürüb Tokat kalesinde habs eyleyeler. Kapıcı-başî dahi Turahan'ı götürüb Tokat kalesine habs eyledi." (*Gazavât*, İncalcık-Oğuz, 1978, s. 31.)

"Turhan Beğ'i tutdı, Tokad'a Bedevî Çardağ'ına gönderdi. Anunçün kim ekser kâfir [le] uğraşmaga sebep ol olmuş idi. Ve hem eyitdiler kim, Turhan Vilk-oğlu'yla gâyet dostlardur didiler." (*Âşık Paşazade Tarihi*, Âlî Bey, 1332, s. 131)

⁴ *Oruç Bey Tarihi*, Paris nüshası, 37^b; *Öztürk Anonimi*, s. 68 vd.; *Neşrî* (II, 558-561); Yusuf b. Abdullah, s. 108-109)

⁵ Turahan Bey'in padişah tarafından hapsedilmesine neden olan gelişmelerin yorumu için bk. H. İncalcık-M. Oğuz, *Gazavât-ı Sultân Murad b. Mehmed Hân (İzladi ve Varna Savaşları, 1443-1444, Üzerinde Anonim Gazavâtname)*, Ankara 1978, İncalcık, Notlar, s. 101 vd.

"Ve Turahan Beg'i dahi Tokat'da Bedevî Çardağ'a gönderdiler. Zirâ ekser küffârla uğraşa sebep ol oldu. Ve hem Vilk-oğlu'yla dostdur didiler." (*Neşrî Tarihi*, Unat-Köymen, II, 646-647)

Ele girmedî Yanko kaçdı gitdi İşit Sultân Murâd'ı kim nice itdi

Turâhân Beg'i şâha gamz iderler Ol buluşdurmadı küffârı dirler

Anun küffârile dâim eli var El altından olarunla dili var

Şeh emr idüp tutup alup giderler Tokad'un kal'asında habs iderler

(*Hadîdî Tarihi*, Öztürk, 1991, b. 2930-2933)

1444 Varna savaşı sırasında II. Murad, Azep Bey'in ricası üzerine, Turahan Bey'i serbest bırakmıştır:

"Azep Beğ'i Turhân Beğ'i hünkârdan diledi, Tokat hisârının habsinden çıkartdı, hünkâr dahi âzâd etdi." (*Âşık Paşazade Tarihi*, Âlî Bey, s. 133)

"Azep Beğ, hünkârdan Turahân Beğ'i dilek idüp, Tokat hisârının habsinden kurtardılar." (*Neşrî Tarihi*, Unat-Köymen, II, 652-653)

Fatih Sultan Mehmed devrindeki (1451-1453) en önemli hapis olayı, hiç kuşkusuz, o zamanın güçlü ve etkili veziriâzamı Çandarlı Halil Paşa'nın idamla sonuçlanan hapsidir. Bu olayla ilgili metinler şöyledir:

"Çehâr-şenbe günü Halîl Paşa'yı oğlanlarıyla ve kethüdâlarıyla bile tutdılar habs itdiler. Bunların hikâyeti çokdur." (*Âşık Paşazade Tarihi*, Âlî Bey, 1332, s. 142)

Neşrî (Unat-Köymen, II, 706-707) ise, Halil Paşa'nın hapis ve idam konusunun herkes tarafından bilindiğini, özlü bir şekilde, "Zirâ vâkı'a-i Halîl Paşa âlemde meşhûrdur" sözleriyle ifade ediyor.

Sultân Mehmed Kostantin'i feth itdükden sonra vezîri Halîl Paşa'yı habs idüp Edrene'ye gönderüp Edrene'de kule bergozında habs idüp varup İnoz kal'asını feth idüp, andan gelüp arada kırk gün geçüp sonra Edrene'de merhûm, mağfûr, sa'îd, şehîd Halîl Paşa'yı şehîd idüp... (*Oruç Tarihi*, Paris nüshası, 55^a)

"Pâdişâh-ı İslâm, Halîl Paşa'nun bir iki def'a muhâlefetin görüp hâtırı andan perîşân olmuş idi, hemândem emr idüp mahbûs itdiler ve mecmû'ın evlâdın bile habs idüp ne denlû esbâbları ve mâlları var ise mecmû'ın hazîne-i

'âmire için zabt idüp 'âkıbet anı dahi helâk itdi.'" (Ruhî Tarihi, Yücel-Erdoğan, s. 449)⁶."

Pes emr idüp Halîl Paşa'yı tutdı Hisârun kulesinde habs itdi

(*Hadîdî Tarihi*, Öztürk, b. 3264)

"Sultân Mehmed, Halil Paşa'ya cülûs husûsunda incinüp İstanbul'un fethinde küffârdan sulh için rüşvet almak töhmeti ile, Yedikule'de habs olunup sekiz yüz elli yedide katl olundu." (Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-beyân*, İlgürel, 1998, s. 186)

Dönemin tarih yazarlarından Tursun Bey (*Târîh-i Ebü'l-Feth*, Tulum, 1977, s. 34-36), veziriâzam Halil Paşa'nın İstanbul'un fethine dair olumsuz fikir ve davranışlarından söz etmez. Bununla birlikte Tursun Bey, 1444 Varna savaşı öncesinde oğlu şehzade Mehmed (Fatih) lehine kendi isteğiyle saltanattan feragat eden II. Murad'ın, tekrar saltanata geçmesi hususunda Halil Paşa'nın oynadığı role geniş yer verir ve Fatih'in, Paşa'nın bu yoldaki girişimlerini çok iyi bildiğini kaydeder.

Fatih devri tarihçilerinden Enverî, Halil Paşa'nın idam nedeni konusunda çağdaşı Tursun Bey'den farklı görüştedir. Enverî'ye göre Bizans imparatorunun veziri Kir-Lika, Fatih'i İstanbul kuşatmasından vaz geçirmesi için Halil Paşa'dan yardım ister. Bunun için Halil Paşa'ya çok mal (para) verir. Ancak İstanbul'un fethi konusunda kesin kararını vermiş olan Fatih'i, bu kararından döndürmek mümkün olmamıştır. Dolayısıyla Halil Paşa'nın bu yoldaki bütün ümit ve çabaları boşa çıkmış ve Bizans yetkilileriyle yaptığı gizli görüşmeler açığa çıkınca, bunun bedelini hayatıyla ödemiştir:

Kir-Lika geldi Halîl'e dir meded Mâl çok aldı şehi kılmağa red

Okı şâh atdı anı kim dönderür Pes Halîl anları mahzûn gönderür

Anda olmuşdı Halîl'ün sırrı fâş Asılur terk itdi mâl ü cân ü baş

(*Düstûrnâme*, Öztürk, 2003, b.538, 539, 566)

Tespit edilebildiği kadarıyla, II. Murad ve Fatih devrinin en güçlü siyaset ve devlet adamlarından Halil Paşa, Osmanlı devletinde önce

⁶ Ruhî Çelebi, *Rûhî Târîhi* (Rûhî Târîhi Oxford nüshası, Değerlendirme, Metnin yeni harflere çevirisi, Tıpkı basım ile birlikte), haz. Y. Yücel-H. E. Cengiz, *Belgeler*, XIV/18, Ankara 1992, s. 449.

hapsedilip sonra da idam edilen ilk veziriâzamdır⁷. Bu olay aynı zamanda Osmanlı tarihinde padişahla veziriâzam arasında görülen ilk siyasî hesaplaşmadır. Halil Paşa'nın başına gelenler gerek Fatih devrinde gerekse daha sonraki padişahlar döneminde vezir ya da veziriâzam rütbesindeki çok sayıda siyaset ve devlet adamının başına gelecektir.

Sonuç: Osmanlı tarih kaynaklarına yansıyan bigilere göre, Osmanlılar'ın ilk 153 yıllık tarihlerinde, padişahların hapisle cezalandırdıkları kamu görevlileri "kadı", "bey" ya da "vezir" unvanını taşıyan kişilerdir. Görevini suiistimal eden, lâıykıyla yapmayan, el altından düşmanla iş birliği yapan ya da padişah buyruğuna uymayanlar hapsedilmişlerdir. Sınırsız bir güce ve otoriteye sahip olduğunu düşünen Fatih Sultan Mehmed gibi padişahlar, gücünü askerden alan vezir rütbesindeki devlet adamlarıyla ihtilâfa düştüklerinde, çıkan ilk fırsatta bunları önce hapis sonra da idam cezasıyla cezalandırmakta hiçbir sakınca görmemişlerdir.

Hapisle sonuçlanan bazı olayların perde arkasında, başlangıçta padişahların işin içinde bulunmadığı gelişmeler söz konusu olabiliyordu. Kamu görevi yapan aynı rütbe ve statüdeki kişiler arasında rekabet, kıskançlık ya da makam hırsı gibi nedenler yüzünden kıyasıya bir mücadele yaşanırdı. Kin ve nefret duyulan bir kişi, iftira ve uydurma haberlerle padişahın gözünden düşürülmeye çalışılırdı. Hapse atılanların bazıları, kendilerine duyulan ihtiyaç üzerine, daha sonra serbest bırakılmışlardır.

⁷ Halil Paşa'nın idamı konusunda değişik rivayetler için bk. İnalçık, *Fatih devri*, 1987, 132 vd.)

KAYNAKLAR

- ÂŞIK PAŞA-ZADE, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Âlî Bey, İstanbul 1332.
- ENVERİ, *Düstürnâme-i Enveri/Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1465)*, haz. N. Öztürk, Kitabevi, İstanbul 2003.
- HADİDİ, *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. N. Öztürk, İstanbul 1991.
- HEZARFEN HÜSEYİN EFENDİ, *Telhîsü'l-beyân fî Kavânin-i Âl-i Osmân*, haz. S. İlgürel, Ankara 1998.
- HOCA SADEDDİN EFENDİ, *Tâcü't-tevârih*, I, İstanbul 1279.
- İNALCIK, H.-OĞUZ, M., *Gazavât-ı Sultân Murad b. Mehmed Hân (İzladi ve Varna Savaşları, 1443-1444, Üzerinde Anonim Gazavâtnâme)*, Ankara 1978.
- İNALCIK, H., *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, I, Ankara 1987².
- İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler*, yay. O. Turan, Ankara 1984².
- NEŞRÎ, MEHMED, *Kitâb-ı Cihân-nümâ*, II, yay. F. R. Unat-M. A. Köymen, Ankara 1987².
- ORUÇ BEY, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Paris Milli Ktp., nr. 1047.
- RUHÎ ÇELEBİ, *Rûhî Târîhi (Rûhî Târîhi Oxford nüshası, Değerlendirme, Metnin yeni harflere çevirisi, Tıpkı basım ile birlikte)*, haz. Y. Yücel-H. E. Cengiz, *Belgeler*, XIV/18, Ankara 1992.
- ŞÜKRULLAH, *Behcetü't-tevârih*, nşr. Ç. N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri*, I, İstanbul 1949.
- İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler*, yay. O. Turan, Ankara 1984².
- TURSUN BEY, *Târîh-i Ebü'l-Feth*, haz. M. Tulum, İstanbul 1977.
- YUSUF b. ABDULLAH, *Târîh-i âl-i Osmân*, haz. E. Sevinçli, İzmir 1997.